

Zajęcia laboratoryjne w I Pracowni Fizycznej dla uczniów szkół ponadgimnazjalnych z rozszerzoną fizyką.

PF14 - Rozwiązywanie obwodów, czyli prawa Kirchhoffa

Zagadnienia:

- przepływ prądu elektrycznego, kierunek przepływu prądu;
  - napięcie elektryczne, natężenie prądu elektrycznego, opór elektryczny, jednostki tych wielkości;
  - obwody elektryczne; symbole elementów obwodu elektrycznego: przewód, opornik, źródło stałej SEM (źródło stałego napięcia), wyłącznik, amperomierz, woltomierz, schemat obwodu, umowny kierunek przepływu prądu elektrycznego;
  - woltomierz, amperomierz, omomierz, miernik uniwersalny;
  - połączenie szeregowe, równoległe i mieszane układu oporników;
  - prawo Ohma;
  - pierwsze i drugie prawo Kirchhoffa;
-

Cel ćwiczenia

Celem ćwiczenia jest sprawdzenie praw Kirchhoffa w układzie oporników połączonych szeregowo i w połączeniu mieszanym, zaznajomienie się z obsługą miernika uniwersalnego oraz określanie niepewności pomiaru miernika elektronicznego.

Wprowadzenie

Prąd elektryczny, to uporządkowany ruch ładunków elektrycznych. Umownym kierunkiem prądu jest kierunek wyznaczony przez wypadkowy ruch ładunków dodatnich. W obwodzie, w którym płynie prąd, jest to kierunek (właściwie zwrot) od (+) do (-). Natężenie prądu (symbol I) jest definiowane jako stosunek wielkości ładunku q przepływającego przez przekrój poprzeczny przewodnika do czasu t w jakim on przepłynął:

$$I = \frac{q}{t}.$$

Jednostką natężenia prądu jest amper (symbol A).

Przepływ prądu występuje, gdy do przewodnika przyłożymy różnicę potencjałów, czyli napięcie U . Jednostką napięcia (podobnie jak i samego potencjału) w układzie SI jest wolt (V). Obie wielkości są związane ze sobą przez prawo Ohma: **Stosunek napięcia panującego między końcami przewodnika do natężenia płynącego prądu jest wielkością stałą.** Prawo to można także zapisać także w postaci wzoru:

$$\frac{U}{I} = \text{const} = R,$$

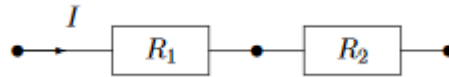
gdzie współczynnik proporcjonalności oznaczono jako R . Ma on także swoją interpretację fizyczną jako opór (jednostką oporu jest om – symbol Ω). Opór to wielkość fizyczna określająca własności przewodzące ciała, jego wartość zależy od wymiarów oraz rodzaju materiału. Elementy obwodu wykazujące znaczący opór nazywamy opornikami.

Oporniki mogą być połączone ze sobą w obwodzie na dwa proste sposoby:

➤ **połączenie szeregowe:**

Jest to takie połączenie, w którym koniec pierwszego opornika połączony jest z początkiem następnego opornika (rys. 1).

Rys. 1. Szeregowe połączenie dwóch oporników.

Z prawa zachowania ładunku (które podobnie jak prawo zachowania energii jest jednym z fundamentalnych praw przyrody) wynika, że przez oporniki R_1 i R_2 płynie prąd elektryczny o takim samym natężeniu. Zgodnie z prawem Ohma na opornikach następują napięcia $U_1=IR_1$ i $U_2=IR_2$. Napięcie elektryczne pomiędzy końcami szeregu oporników jest równe sumie napięć na poszczególnych opornikach, co można zapisać:

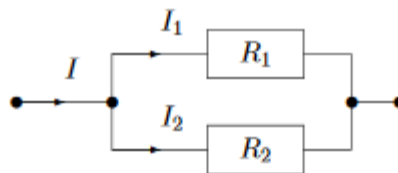
$$U_1 + U_2 = U.$$

Korzystając z prawa Ohma można pokazać, że oporniki połączone szeregowo można zastąpić opornikiem zastępczym o oporze R_z równym:

$$R_z = R_1 + R_2.$$

➤ **połączenie równoległe**

Jest to takie połączenie, w którym początek pierwszego opornika połączony jest z początkiem następnego opornika, a koniec z końcem opornika (rys. 2). W takim układzie powstają węzły czyli punkty obwodu elektrycznego (początki gałęzi), z których wychodzą co najmniej trzy przewody (gałęzie).

Rys. 2. Równoległe połączenie dwóch oporników.

Ilość ładunków elektrycznych przy przejściu przez węzeł ulega rozdzieleniu na dwie gałęzie, dlatego natężenie prądu I ulega podziałowi. Natomiast nadal suma ładunków przepływających przez obie gałęzie jest równa ładunkowi dopływającemu do węzła obwodu elektrycznego, więc

$$I = I_1 + I_2.$$

Napięcie na obu opornikach jest takie samo. Korzystając z prawa Ohma można wprowadzić zależność na opór zastępczy dla układu przedstawionego na rys. 2:

$$\frac{1}{R_z} = \frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2}.$$

Analizując uzyskane wyrażenia możemy zauważyć, że opór zastępczy połączenia szeregowego jest większy od największego użytego oporu, natomiast opór zastępczy połączenia równoległego jest mniejszy od najmniejszego z oporów wykorzystanych w tym połączeniu.

Prawa Kirchhoffa

Pierwsze prawo Kirchhoffa dotyczy przepływu prądu w rozgałęzieniach (węzłach) obwodu elektrycznego. Wynika ono z zasady zachowania ładunku i brzmi następująco:

Algebraiczna suma natężeń prądów wpływających do węzła (+) i wypływających (-) z węzła obwodu elektrycznego jest równa zeru. Można je również zapisać w postaci wzoru:

$$\sum_{n=1,2,\dots} I_n = 0.$$

Drugie prawo Kirchhoffa jest konsekwencją zasady zachowania energii. Najczęściej prawo to jest sformułowane w postaci: *W zamkniętym obwodzie suma napięć na oporach równa jest sumie sił elektromotorycznych występujących w tym obwodzie.* Przy czym obwód ten może być elementem większej sieci – wówczas nosi on nazwę oczka sieci. Równanie to można również zapisać w postaci wzoru:

$$\sum_i U_i = \sum_k \mathcal{E}_k,$$

gdzie:

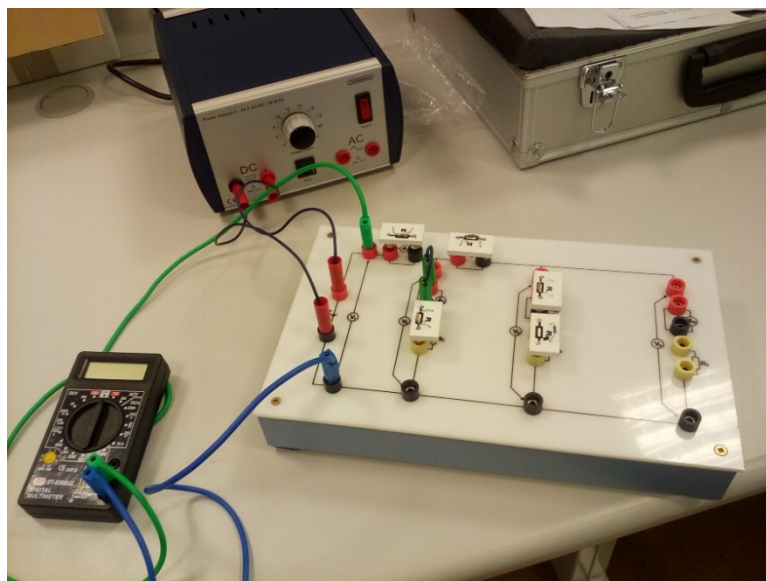
$\mathcal{E}_k$ – SEM k -tego źródła napięcia,

U_i – napięcie na i -tym elemencie oczka.

Należy zwrócić uwagę, że wzory wypisane przy połączeniach równoległych i szeregowych wynikają z praw Kirchhoffa. Inaczej mówiąc na rys. 1 i 2 przedstawione są najprostsze układy, w których mają one zastosowanie. Niemniej jednak równania Kirchhoffa mają szczególne zastosowanie i ułatwiają obliczenia dla układów wielokrotnie złożonych (posiadających co najmniej kilka źródeł napięcia oraz kilka oczek).

Przebieg ćwiczenia

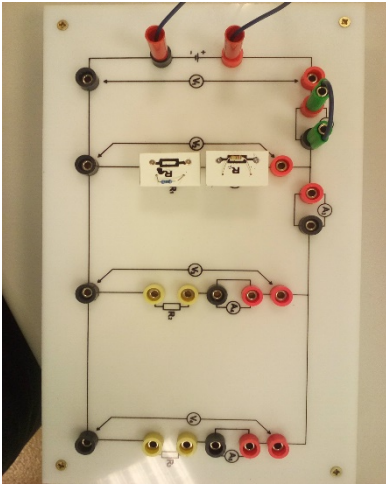
W skład układu laboratoryjnego wchodzi dwa źródła napięcia stałego, zestaw oporników, przewody, miernik uniwersalny, podstawka do wpinania elementów (rys. 3)

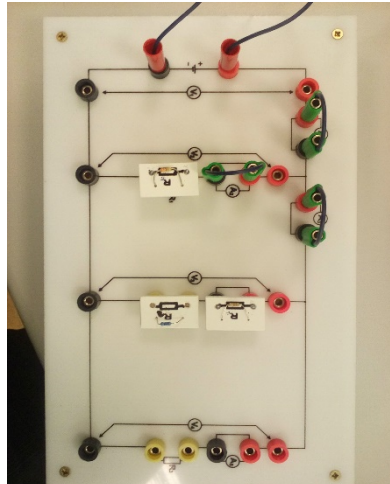
Rys. 3. Układ pomiarowy.

W pierwszej części ćwiczenia należy zmierzyć opory posiadanych oporników posługując się miernikiem uniwersalnym i oszacować niepewność tych pomiarów. Następnie należy zbudować układ składający się z dwóch oporników połączonych szeregowo (rys 4A) i źródła napięcia stałego 1,5-2,0 V i zmierzyć natężenie prądu płynącego w obwodzie i wartości napięć na opornikach. **Uwaga! Podczas pomiaru zawsze zaczynaj od największego zakresu pomiarowego, a następnie zmniejszaj zakres tak, aby zmierzyć wartość z najlepszą dokładnością.** Porównać z przewidywaniami teoretycznymi (wynikiem obliczonym z prawa Ohma).

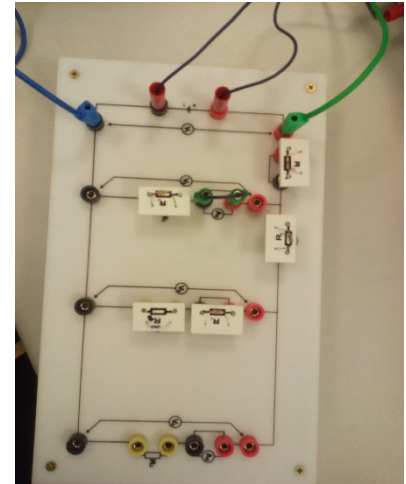
A)

B)

C)

Rys. 4. Układy pomiarowe dla poszczególnych połączeń.

W drugiej części należy złożyć układ mieszany z 3 opornikami (rys 4B). Na podanym układzie zbadać czy spełnione są I i II prawa Kirchhoffa.

W ostatniej części ćwiczenia należy zmierzyć zależności określone prawami Kirchhoffa dla bardziej złożonych układów (oczka z 5 opornikami lub 2 źródłami napięcia) (rys 4C).

Wszystkie wyniki należy na bieżąco zapisywać w stanowiącym część Karty Pracy protokole pomiarowym.

Literatura:

- [1] Sz. Szczeniowski, Fizyka doświadczalna, tom III, PWN, Warszawa.
- [2] D. Halliday, R. Resnick, J. Walker, Podstawy Fizyki, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003,